

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Пожуєв В.І. (м. Запоріжжя)

Анотація

В статті дається аналіз однієї з нових тенденцій сучасного світу – глобалізації сфери вищої освіти, що тісно пов'язана з інтернаціоналізацією; основні фактори глобалізації – економічні, політичні, культурні; проблеми розвитку вищої освіти в умовах глобалізації, роль науки та освіти як головних рушійних сил сучасного світу в умовах інформатизації.

Ключові слова

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ВИЩА ОСВІТА ЕКОНОМІЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, ПОЛІТИЧНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, КУЛЬТУРНА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ, НАУКА, ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ.

Вступ

Сьогодні ні в кого не залишається сумнівів, що інтенсивно зростаючий в останні десятиріччя процес глобалізації є панівною тенденцією розвитку світової економіки. Цей феномен експерти Міжнародного валютного фонду визначили як зростаючий взаємозв'язок всіх країн світу у результаті зростаючого об'єму і багатоманітності транскордонних потоків товарів, послуг, капіталів і робочої сили, а також завдяки все більш швидкої і широкої дифузії технологій. В останні 10-15 років глобалізація стала здійснювати значний трансформаційний вплив на національні системи вищої освіти. На думку П.Скотта, відомого дослідника вищої школи, глобалізація це, можливо, найбільш фундаментальний виклик, з яким спіткнулася вища школа за більше чим тисячолітню історію свого існування. У зв'язку з цим постає питання, чи досягне вища освіта у XXI столітті процвітання як провідний центр накопичення і трансляції знань в інтересах нації чи прийдуть їй на зміну молоді, енергійні освітні провайдери (розповсюджувачі навчальних програм) транснаціонального характеру? Пошуки відповідей на ці питання не можуть не хвилювати науково-педагогічну спільноту.

Мета статті:

- проаналізувати основні тенденції глобалізації;
- визначити етапи розвитку глобалізації;
- дати аналіз основних проблем вищої освіти в умовах глобалізації.

Обговорення проблеми

В історії інтернаціоналізації вищої школи виділяються *три основних етапи цього процесу*. Перший етап охоплює період розвитку перших європейських університетів з епохи Середніх віків і Відродження до XVIII ст. На цьому етапі мобільність студентів і викладачів зростає завдяки використанню в навчальному процесі латині і вільного доступу до освіти. Другий етап – між XVIII ст. і

Другою світовою війною – характеризується посиленою тенденцією експорту розвиненими країнами принципів побудови своїх освітніх систем в межі розвинених. В процесі інтернаціоналізації зростає міжнародний обмін науковими знаннями, підвищується міжнародна мобільність студентів, хоча і не такими темпами, як на першому етапі. На третьому етапі – з часів закінчення Другої світової війни до початку 90-х років – активізувався процес інтернаціоналізації освіти як в розвинених країнах, так і в країнах Третього світу. Розпад колоніальної системи визначив нову тенденцію значного збільшення міжнародної мобільності студентів із бувших колоній, які орієнтуються на отримання освіти в провідних університетах світу. Практично всім вищим освітнім закладам прийшлося перебудовувати свої навчальні плани і програми з метою адаптації до вимог зарубіжних студентів. 90-і роки ХХ ст. прийнято пов'язувати з початком нового етапу інтернаціоналізації вищої школи та її глобалізації. Умовно слід виокремити два основних підходи до цього процесу: 1) **глобалізація – це більш високий ступінь інтернаціоналізації;** 2) **глобалізація і інтернаціоналізація** – це два відмінних процесів, відмежованих один від одного.

Інтернаціоналізація – це історико-еволюційна підготовка глобалізації, що якісно змінювала взаємозалежність світу, підтримуючи тенденції до цілісності світу. Глобалізація – наслідок досягнутої цілісності світу, яка інтенсифікує процеси становлення і розвитку такої цілісності.

Більшість вчених розуміють глобалізацію як макросоціоекономічний процес, витоки якої знаходяться поза сферою вищої школи і на які не можливо вплинути. Крім економічного фактору, в процесі глобалізації вони вбачають культурні та інтелектуальні аспекти: це гомогенізація, масова культура, американізація та вестернізація. Глобалізація вищої освіти має тенденцію концентруватися на всесвітніх проблемах: доступ до освіти, співпраця і справедливість з акцентом на розповсюдження знань і розподіл праці; стандартизація, економічна інтеграція і крос-культурна прозорість систем освіти окремих країн.

1. Основні економічні фактори глобалізації:

– зростаючий взаємозв'язок і взаємозалежність національних економічних систем, різке зростання міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва;

– посилення мобільності основних факторів зростання виробництва – капіталу, робочої сили, технологій, інформації;

– поворот світової спільноти до всебічного використання ринкових механізмів і демократії на противагу командним і регульованим економічним структурам;

– виникнення і розвиток національних економік відкритого типу, подальша лібералізація торгівлі товарами і сфери послуг;

Глобалізація сфери вищої освіти

- поява феномена стимулювання споживацького попиту;
- орієнтація розвинених країн на перехід до економіки знань як основного джерела сили і багатства;
- підвищення мобільності студентів та викладачів.

Ключовою перевагою в результаті економічної глобалізації може стати здатність вищої школи до генерації знань.

2. Основні політичні фактори глобалізації:

- поява і розширення сфери впливу наднаціональних організацій, які прагнуть до світового правління;
- популяризація філософії неолібералізму як урядової ідеології;
- необхідність вирішення на наднаціональному рівні глобальних екологічних проблем;
- подальше розповсюдження впливу національних організацій на сферу вищої освіти;
- розширення регіональної співпраці в сфері вищої освіти;
- посилення ролі вищої школи в підготовці політичної еліти;
- лібералізація сфери вищої освіти.

3. Основні культурні фактори глобалізації:

- посилення світового домінування західної культури;
- поява на території національної держави зарубіжних провайдерів;
- поява різних форм „освітнього лібералізму”;
- подальше розповсюдження впливу міжнародних організацій на сферу вищої освіти;
- розширення регіональної співпраці в сфері вищої освіти;
- посилення ролі вищої школи в підготовці політичної еліти;
- лібералізація сфери вищої освіти.

В умовах глобалізації концепція науково-технічного та інноваційного розвитку суспільства включає:

- перехід вітчизняного виробництва на інноваційний шлях розвитку;
- інтенсифікація процесу оволодіння науковими знаннями;
- виявлення пріоритетних напрямків науково-технічного та інноваційного розвитку;

Починаючи з 1970-х років, визначальними **чинниками** глобалізації стали:

- демографічно-екологічні чинники;
- глобалізація техносфери;
- економічна глобалізація;
- геополітична глобалізація;
- соціокультурна глобалізація.

Глобалізація має складну динаміку і багаточисельні, взаємодіючі один з одним складові – загальносвітові, регіональні, національні, локальні та індивідуальні. В світі існує багатоманітність визначень глобалізації:

- **культурологічний**, що розглядає глобалізацію в широкому цивілізаційному аспекті;
- **економічний**, що трактує глобалізацію в контексті розвитку ринків товарів, послуг, капіталу і праці;
- **екологічний**, що пов'язує глобалізацію з погіршенням економічної ситуації на планеті;
- **комплексний**, що розглядає глобалізацію як в політичному, так і в інформаційному, а також в контексті боротьби з міжнародною злочинністю та світовою бідністю.

Глобалізація – це історичний процес, що розвивається на протязі багатьох століть; означає гомогенізацію світу, життя по єдиним принципам, намагання все універсалізувати; визначення зростаючої взаємозалежності народів, культур, цивілізацій. **Глобалізація** – подвійний процес, що одночасно розвивається в міждержавних і транснаціональних формах. Як відмічає В.П.Андрущенко, в умовах глобалізації „**духу епохи**” повинна відповідати діяльність вищої школи; освіта (і виховання) повинна стати трансформацією „духу епохи” у структуру свідомості, світогляд, духовний світ, культуру і загальне ество особистості. Через освіту (культуру, виховання) „дух епохи” задає суспільно визначені параметри особистості та організовує виробничу діяльність усіх ланок системи національної освіти взагалі й вищої школи, зокрема. Технічний прогрес, який змінив основи функціонування економіки і активно сприяючий глобалізації, привів до того, що людський ресурс став **новим** параметром конкурентоспроможності підприємств. Зростання впливу таких показників, як підвищення якості товарів і послуг, їх диверсифікація і скорочення життєвого циклу, на конкурентоспроможність заставляє вчених, а також підприємців розробляти стратегії розвитку нації відповідно до „духу нації”. Освіта і підготовка кадрів, таким чином, повинні стати постійною складовою ділової стратегії підприємств, організацій, установ, фірм тощо.

Поширення конкуренції у сфері освіти в умовах глобалізації спонукає вітчизняну освітянську громаду до пошуку власних шляхів удосконалення національної системи освіти, яка з одного боку, історично належить до європейської школи, а з іншого – покликана ґрунтовно досліджувати і враховувати передовий досвід США, Японії, Китаю та інших країн, динамічний розвиток яких доводить ефективність функціонування в цих країнах освітньої сфери. Щоб вижити і процвітати в умовах глобалізації, вища освіта повинна вийти на ринок і стати організатором бізнесу, орієнтованим на споживача. Визначення майже всіх основних змін у вищій освіті розвинених країн в останні десятиріччя є результатом процесів глобалізації, які пов'язуються з процесами інтернаціоналізації, що визначається синонімом міжнародної складової освіти (навчання іноземних

студентів, міжнародна співпраця тощо). Перспективи розвитку освіти в ХХІ ст. західні експерти пов'язують з процесами **глобальної інформатизації**, мета якої поставити нові інформаційні і комунікаційні технології на службу розповсюдження знань в умовах конкуренції.

Для того, щоб вижити необхідно відслідковувати зміни в технологіях, організації виробництва і управління, упроваджувати нові знання у виробництво і відповідно постійно здійснювати підготовку і перепідготовку кадрів у відповідності з новими вимогами ринку. В цих умовах ВНЗ повинні взяти на себе процес перепідготовки кадрів для ділових **компаній і підприємств**. На Заході компанії починають активно створювати власні навчальні заклади, транзитивні **корпоративні університети**, діяльність яких носить транснаціональний характер. Сьогодні тільки в США 100 корпоративних університетів, число яких збільшиться в найближчий час до 2 тис., а до кінця наступного десятиліття їх число може перевищити 3,7 тис. Корпоративні університети займаються освітою, професійною підготовкою у відповідності з конкретними потребами **компаній**. Одні навчальні університети можуть бути частиною компанії і обслуговувати персонал компанії, інші здійснюють освітні послуги бізнес-школам, з якими у компанії існують партнерські зв'язки. Створення власного навчального закладу на підприємствах дає компанії істотні переваги і охоплення підготовкою і перепідготовкою всіх зайнятих **у компанії** (наприклад, створення філій кафедр на ВАТ „Запоріжсталь”).

В умовах глобалізації наука і освіта – це рушійні сили суспільного розвитку переходу країн посткомуністичного розвитку на передові рубежі науково-технічного прогресу, який об'єднує науку, техніку, економіку, розвиток інженерного прогресу, підприємництво і менеджмент. Ефективна трансформація сучасного суспільства можлива тільки на основі комплексних фундаментальних факторів суспільного прогресу, детермінантами якого виступають наука, нові знання та інформаційні технології, розвиток „нової економіки” чи „економіки знань” з акцентом на особливу роль розвитку науки та освіти.

Національна стратегія вищої освіти України є стратегічним документом, який визначає загальну філософію освіти, пріоритети і принципи, основні напрямки і механізми оптимізації в першій чверті ХХІ століття. Принциповими положеннями в ній є:

- необхідність забезпечення рівних можливостей для здобуття якісної освіти;
- утвердження інноваційних педагогічних технологій;
- мовних стратегій освіти.

Українська освіта ХХІ століття повинна бути орієнтована на особистість, бути демократичною, конкурентоспроможною в світовому

просторі, здійснюватися на протязі всього життя, відповідати потребам особистості і суспільства, які постійно змінюються. Національна доктрина відповідає потребам часу, сучасним перспективним європейським і світовим освітнім стандартам, провідним тенденціям їх розвитку. Прийняття національної доктрини не вирішує всього комплексу проблем, які мають місце в сфері освіти, а визначає основні орієнтири і парадигму її розвитку в майбутньому. Як відмічає В.П. Андрущенко, цей документ слід розглядати **не в статичі**, а в динаміці всього суспільного розвитку і його орієнтири можуть уточнятися по мірі зміни суспільних запитів.

Важливим сьогодні в умовах глобалізації є не тільки вміння оперувати власними знаннями, але і бути готовим змінюватися та адаптуватися до нових потреб ринку праці, оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення і навчатися на протязі всього життя. Зміст природничих і суспільно-гуманітарних наук сьогодні направлений на збереження охорони оточуючого середовища, формування культури світу, вирішення етнічних і міжконфесійних конфліктів, полікультурності і толерантності, гуманістичних цінностей, громадянських якостей людини, їх демократичного світогляду. Центром цієї парадигми є освіта, яка повинна розвиватися як відповідь на виклики глобалізації і одночасно як відповідь на потреби людини, щоб знайти своє місце у можливості самоорганізації в новому глобальному просторі. Сучасна концепція філософії освіти може зібрати істотну роль в оптимізації, зокрема, в становленні в Україні „суспільства знань” і „руху на випередження”, має тенденцію концентруватися на всесвітніх проблемах, таких як доступ, співпраця і справедливість з акцентом на розповсюдження знань і розподіл праці.

В цілому глобалізація розглядається як стандартизація, економічна інтеграція і крос-культурна порівняність, як побудова взаємовідносин між двома чи більшою кількістю держав, пов'язаних загальною метою, наприклад, формування єдиного загальноосвітнього простору. Глобалізація вищої освіти здійснює вплив на всі без винятку національні системи вищої освіти, незалежно від того, хочемо ми цього чи ні.

Інше питання, наскільки руйнівним буде це для вищої школи різних країн, чи зможуть вони конкурувати з міжнародними освітніми програмами і бути ефективним засобом для подолання руйнівної дії загроз цивілізації. Зі сторони національних урядів могла б стати політика міжнародної кооперації вищої школи, підвищення доступу вищої влади і пріоритетного фінансування державної вищої школи.

Лише тільки 44 країни із 144 членів ВТО підписали угоду про повне відкриття своїх освітніх ринків; тільки 21 із цих 44 лібералізують сферу вищої освіти, а останні займають очікувальну позицію. Проте висновок один: глобалізацію сфери вищої освіти зупинити неможливо, Глобалізація сфери вищої освіти

а можливо лише пом'якшити або сповільнити цей процес. Тому у зв'язку з глобалізацією вищої освіти в XXI ст. необхідна:

- модернізація змісту освіти;
- вміння оперувати потребами інформаційного суспільства;
- забезпечення високої якості освіти;
- утвердження інформаційних цивілізацій і відповідної їй інформаційної культури суспільства;
- адаптація освіти до потреб ринкової економіки.

Як свідчить аналіз, наближення до Європейських технологічних стандартів неможливо без пріоритетного фінансування науки. Проте бюджетні витрати на науку за роки незалежності скоротилися більше, чим в 30 раз і до 2004 р. не збільшувалися вище 0,4% ВВП (в 2004 р. – 1,7%), тоді як в США – 3,8, Німеччині – 3,5% їх ВВП, розходи на інновації в Україні ледве перевершують 2% ВВП. Порівняємо: в Китаї витрати на розвиток інформатики в 1997 р. склали 25 млрд. дол., в 2002 р. – 71 млрд., а в Україні лише 5 млн. дол. І це незважаючи на те, що в Києві ще в довоєнні роки виготовляли електронно-обчислювальну машину, а в подальшому створили потужну школу кібернетики. В розвинених державах 10% витрат на науку приходяться на фундаментальні дослідження, 40-60% - на конструкторсько-технологічні розробки, а 30-50% - на впровадження у виробництво і закріплення товару на ринку (дизайн, реклама, маркетинг). В Україні витрати на наукову діяльність розподіляють наступним чином (%): 60 – фундаментальні дослідження; 15-20 – конструкторсько-технологічні розробки; 5-10 – виробництво дослідних зразків; 10 – упровадження у виробництво і просування товарів на ринок. Таке фінансування науки примушує її працювати на зарубіжні фірми. Таким чином, XXI століття - вік освіти, зверненої до людини, тому необхідний синтез знань (освіта+ культура+знання+ інтелігентність+вихованість) . Більш того, це має бути синтез гуманітарних і технічних знань. Світ глобалізується і збереження цивілізації вимагає нових механізмів його стійкого розвитку. Нові тенденції XXI століття: глобалізація, інформатизація і лібералізація. В умовах глобалізованого світу треба формувати нове системне мислення. На перше місце виходить людський капітал, людський фактор. Тому в XXI столітті велику роль повинні грати освіта, наука, культура; XXI століття вимагає нової парадигми реформування освіти. Вхідження в Болонський процес вимагає керуватися інтересами нашої країни, щоб не розгубити кращі наукові позиції.

Висновки

1. Глобалізація, євроінтеграція та Болонський процес – ланки об'єктивно-існуючої закономірності людства.

Інвестиції в освіту в умовах глобалізації стають фактором якісного розвитку інтелектуального капіталу країни, а також міжнародної інтеграції і з розвитком інформаційної інфраструктури

розширюють можливості освітнього простору в таких умовах, як постіндустріалізація, глобалізація, всеосяжна роль інформації, зростання науки. У середині країни держава за допомогою політики освіти сприяє соціальному вирівнюванню суспільства.

2. Різке зростання міжнародної спеціалізації і кооперації виробництва приводить до такої ситуації, коли національні ринки стали тісними для масштабного спеціалізованого виробництва товарів і послуг. Національні економіки все більше інтегруються в світове господарство; результатом цих інтеграційних процесів повинно стати створення єдиного загальносвітового ринку капіталів, товарів і послуг на базі транснаціональних корпорацій. Цим визначається устремління старих і нових сил підвищити мобільність студентів і викладачів.

3. Відкрита економіка передбачає розумну **доступність** внутрішнього ринку до **притоку** іноземного капіталу, товарів і послуг, технологій, інформації, робочої сили. Ключовою формою капіталу стане інтелектуальний капітал. Економіка, яка базується на знаннях, приведе до виникнення глобального ринку праці з стійким попитом на кваліфіковані кадри, що мають міжнародно-підтверджену кваліфікацію. Ключовою перевагою в конкурентній боротьбі може стати здатність вищої школи до генерації знань. Як відомо, знання генеруються в процесі фундаментальних, а не прикладних досліджень. Щоб вища школа не втратила цю перевагу необхідна обов'язкова фінансова підтримка фундаментальних досліджень, які проводяться вищою школою.

4. Процеси глобалізації, які значно поширилися на початку третього тисячоліття, передбачають певну уніфікацію економічного, політичного, соціального і духовного життя планетарного суспільства та його державно-національних моделей.

5. Основні тенденції розвитку вищої освіти в умовах глобалізації:

- посилення конкурентної боротьби в сфері вищої освіти;
- зростання інтеграційних процесів в сфері вищої освіти;
- посилення вищої школи в підготовці політичної та управлінської еліти;
- популяризація глобальних мультикультурних цінностей;
- поява великих потоків, культурної інформації і споживацьких образів;
- посилення мобільності основних факторів зростання виробництва капіталу, робочої сили, технологій, інформації.

Перспективи подальших досліджень:

- ✓ аналіз проблем вищої освіти в контексті реалізації Болонської декларації.

Джерела

1. Майбуров И. Глобализация сферы высшего образования // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. - №3. – С. 10-17.
2. Скотт П. Глобализация и университет // ВВШ «Alma Mater», 2000. - №4. – С.3.
3. Климанович О., Гончаренко И. Понятийно-терминологический аспект проблемы интернационализации высшего образования // ВВШ «Alma Mater», 2001. - №1.
4. Эльянов А. Глобализация и догоняющее развитие // МЭ и МО. 2004. - №1.
5. Энциклопедия хозяйственной глобализации // МЭ и МО. 2004. - №3.
6. Медведев В. Глобализация экономики: тенденции и противоречия // МЭ и МО. 2004. – №2.
7. Эланд Р. Национальные организации и транснациональное образование // Высшее образование в Европе. – 2000. - №3.
8. Денмен Б.Д. Появление транснациональных схем (структуры) обмена в области образования в регионах Европы, Северной Америки и Тихоокеанской Азии // Высшее образование в Европе. 2001. - №2.
9. Макбурни Г. Глобализация: новая парадигма политики высшего образования в Европе. 2001. - №1.
10. Майбуров И. Устойчивое развитие как коэволюционный процесс // Общество и экономика, 2004. - №4.
11. Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології: Кол. моногр. – К.: МАУП, 2005. – 320 с.
12. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К.: 2002. – 24 с.
13. Журавський В.С., Згуровський М.З. Болонський процес і головні принципи входження в європейський простір вищої освіти. – К.: 2003. – 196 с.
14. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
15. Бебик В. Освіта у глобальному суспільстві: проблеми і перспективи / Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти. – К., 2004.
16. Кремень В.Г. Международный опыт модернизации образования // Вестник образования России. – 2003. - №7. – С.3-12.
17. Бебик В.М. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшинз. – К., 2005.
18. Модернізація вищої освіти України: Болонський процес // Освіта. – 2004. - №38.
19. Кудін В.О. Освіта в інформаційному суспільстві. – К.: Телекорпорація „Республіка”, 1998.

20. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи. Методологічний семінар, 22 листопада 2000 р.: Зб. наук. пр. Вип. 3 / За заг. ред. В. Андрущенко. – К.: Знання, 2000.

21. Андрущенко В.П. Педагогічна освіта України: Болонський виклик і напрями модернізації // Практична філософія. – 2004. - №1(11). – С. 124-128.

22. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття // Шлях освіти. – 2003. - №2. – С.2-5.

23. Болонський процес: (На укр., рос. та англ. Мовах): Документи / Уклад. Тимошенко З.І., Грекова А.М., Гапон Ю.А., Пелеха Ю.І.; Європ. ун-т. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 168 с.

24. Болонський процес в дії: Матеріали „Круглого столу”, проведення Інститутом вищої освіти АПН України та редакцією тижневика „Освіта” (травень 2004 р. – лютий 2005 р.) / Ред. Коноваленко О.С., Корольов Б.І.; АПН України. Ін-т вищ. Освіти, Європ. ун-т. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 95 с.

Стаття надійшла 23.05.05 р.